

УДК 342:007

БАРАНОВ О.А., кандидат технічних наук,
лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки

ОБ'ЄКТ ПРАВОВІДНОСИН В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРАВІ

Анотація. До проблеми визначення об'єкту правовідносин в інформаційному праві.

Ключові слова: правовідносини, об'єкт, інформаційне право.

Аннотация. К проблеме определения объекта правоотношений в информационном праве.

Ключевые слова: правоотношения, объект, информационное право.

Summary. To the problem of decision of object of legal relationships in an informative right.

Keywords: legal relationships, object, informative right.

Постановка проблеми. У теорії права проблематиці визначення об'єкта правовідносин завжди приділялася особлива увага. У результаті тривалої дискусії сформувався дві основні теорії об'єкта правовідносини: моністичний (теорія єдиного об'єкта) і плюралістична (теорія множинності об'єктів).

Яскравими виразами ідей моністичного підходу є О.С. Іоффе, який вважав, що об'єкт правовідносин – людська поведінка, діяльність або дії людей [4], а також Ю.К. Толстой [22, с.60], який стверджував, що об'єктом правовідносин можна визнавати лише майбутнє, тобто можливу поведінку суб'єкта.

На думку С.С. Алексєєва, об'єктами правовідносин виступають явища (предмети) матеріального і духовного світу, тобто різноманітні матеріальні та нематеріальні блага, здатні задовольняти потреби суб'єктів [1]. Це визначення, по суті, є квінтесенцією змісту плюралістичної теорії об'єкта правовідносин, яку розвивали С.Ф. Кечецьян [5], В.Н. Протасов [17], О.Ф. Скакун [19], Н.І. Матузов [20], Є.В. Єрмолаєва [3], А.Є. Юріцин [24], А.С. Бондарев [2]. Слід визнати вірним висновок О.В. Зайчука та Н.М. Онищенко про те, що багато хто з авторів намагаючись знайти оптимальне і адекватне рішення та відповісти на загальне питання, що таке об'єкт правовідносин, висказують не тільки відмінні точки зору, а й ті, що доповнюють одна одну [21].

Особливої актуальності ця наукова дискусія набуває у зв'язку з визначенням теоретичних основ формування та розвитку нових галузей права тому, що саме це питання є засадничим при вивченні питання предмету та методу правового регулювання.

Метою статті є розгляд особливостей визначення об'єкту правовідносин в інформаційному праві, як нової галузі права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. М.І. Матузов вважаючи, що об'єктом правових відносин виступає те, на що спрямовані суб'єктивні права і юридичні обов'язки його учасників, іншими словами те, заради чого саме виникають правовідносини, дав розгорнуте визначення множинного об'єкта правовідносин, до якого він відносить [20]:

1. Матеріальні блага (речі, предмети, цінності).
2. Нематеріальні особисті блага (життя, честь, здоров'я, гідність, свобода, безпека, право на ім'я, недоторканність людини) .
3. Поведінка, дії суб'єктів, різного роду послуги та їх результати.
4. Продукти духовної творчості (твори літератури, мистецтва, живопису, музики, скульптури, а також наукові відкриття, винаходи, раціоналізаторські пропозиції – все те, що є результатом інтелектуальної праці).

5. Цінні папери, офіційні документи (облігації, акції, векселі, лотерейні квитки, гроші, приватизаційні чеки, паспорти, дипломи, атестати тощо).

До цього переліку А.Є. Юріциним додаються ще й результати поведінки учасників правовідносин (це наслідки, до яких призводить та чи інша дія) [24].

Досить широке визначення дають О.В. Зайчук і Н.М. Онищенко вважаючи, що об'єкти правовідносин настільки різноманітні, наскільки різноманітні правовідносини, що регулюються правом [21], при цьому вони погоджуються з конкретизацією об'єкта правовідносин, наданої М.І. Матузовим.

Раціонально підійшов до визначення Б.А. Кормич визначаючи в якості об'єкта інформаційних правовідносин документовану або публічно оголошену інформацію про події та явища у сфері політики, економіки, культури, охорони здоров'я, а також у соціальній, екологічній, міжнародній та інших сферах [9, с. 56]. По суті справи це дещо трансформована моністична позиція.

В.Н. Протасовим об'єкт правовідносини визначено як явище зовнішнього світу, здатне задовольнити інтерес правомочної особи, яке виступає у вигляді речі, послуги, продукту духовної творчості або особистого нематеріального блага, заради якого і діють суб'єкти правовідносин в рамках своїх юридичних прав та обов'язків [17].

Виклад основного матеріалу. Слід зауважити, що методологічно визначення, надане В.М. Протасовим, є більш змістовним і продуктивним для подальшого використання. Але при цьому необхідно уникати надмірної перевантаженості дефініції. Саме такий підхід буде використаний нами надалі при формулюванні відповідних дефініцій.

Звернемо увагу на іншу проблему у визначенні об'єкта правовідносин. Іноді правовідносини, об'єктом яких виступає, наприклад, режим доступу або використання інформації, відбуваються з метою задовольнити потреби або інтерес не тільки суб'єктів цих правовідносин, як про це, говорить А.В. Міцкевич [13], стверджуючи, що тільки суб'єкт правовідносин може бути зацікавленою стороною, але і з метою задоволення потреб або інтересів третіх осіб. Наприклад, вимоги перевіряючих органів про необхідність розміщення конкретної інформації про діяльність органу виконавчої влади на сторінках веб-сайту є правовідносинами, результати яких задовольняють інтереси третіх осіб. До подібних правовідносин можна віднести велику їх частину, яка регулюється нормами, що носять публічно-правовий характер.

У відповідності з класичною теорією правовідносин, яка базується на жорстко однозначному визначенні конкретних об'єкта, суб'єктів і суб'єктивних прав і обов'язків, без втрати її логічності, не можна визнати наявності якихось третіх невизначених суб'єктів. Тому в теорії права виникла дискусія про доцільність введення поняття абсолютних, статусних, базових, вихідних або первинних правовідносин, що покликані виконувати функцію загальнорегулятивних правовідносин [20]. Деякі дослідники не підтримували зазначену точку зору [22, 23, с. 30], проте сучасні реалії практики правового регулювання та розвитку правової науки призвели до ситуації поступового визнання правильності введення поняття загально регулятивних правовідносин. Щодо інформаційної сфери, то це виправдовується наявністю досить великої кількості правових норм, що носять публічно-правовий характер.

Прихильницею плюралістичного напряму в теорії правовідносин З.Г. Криловою справедливо стверджується, що в якості об'єкта правовідносин виступає поведінка його суб'єктів, спрямована на досягнення юридичних наслідків [15].

Цілком обґрунтовано В.К. Бабаєв робить висновок про те, що іноді метою правовідносин є результат поведінки – “багато правовідносин і встановлюються заради

того, щоб шляхом поведінки осіб домогтися певного результату, в цьому випадку не поведінка буде об'єктом правовідносини, а саме результат поведінки” [12]. Також В.В. Копейчиков крім дій суб'єктів правовідносин, також відносить до об'єкту правовідносин і результати цих дій [16].

У роботі присвяченій дослідженню об'єкта інформаційних правовідносин, Л.П. Коваленко стверджує, що до основних елементів таких правовідносин відноситься поведінка (дії, бездіяльність) суб'єктів при здійсненні ними інформаційних відносин (наприклад, придбання виключних прав, передача майнових прав, купівля-продаж інформаційних об'єктів, тиражування та розповсюдження інформаційних об'єктів та інші аналогічні дії) [6]. Крім того, що автор вводить до складу об'єкта правовідносин поведінку їх суб'єктів, вона показує, що ця поведінка стосується не тільки обороту інформації, а також стосується процесів, пов'язаних із забезпеченням цього обороту.

Об'єктивні дані свідчать про те, що реальна поведінка суб'єктів правовідносин не завжди відповідає змісту їх форми, тобто змісту правової норми. Пояснюючи це явище В.А. Кодавбовіч і В.А. Кучинський вважають, що найбільш вірно, теоретично обґрунтовано розглядати в якості форми правовідносини тільки суб'єктивні права та обов'язки його сторін, які чітко визначають рамки можливої та належної їх поведінки, що становить реальний зміст суспільних відносин між ними [7]. Цей висновок видається правильним, оскільки поведінка суб'єктів суспільних відносин є проявом волі конкретних індивідуумів, вільних в ухваленні рішень і у своїх вчинках. Вони можуть бути і протиправними в конкретних правовідносинах, коли суб'єктами цих правовідносин не будуть виконуватися відповідні права або обов'язки.

З іншого боку, О.П. Копиленко в якості об'єкта правовідносини визнає тільки: матеріальні – предмети матеріального світу, предмети споживання, нерухомість, предмети домашнього вжитку, твори мистецтва тощо; нематеріальні – духовні цінності, морально-психологічний стан людини тощо [8]. Аналогічну позицію займає О.Ф. Скакун вважаючи, що до об'єкта правовідносин можна віднести тільки предмети матеріального світу, послуги виробничого і невиробничого характеру, продукти духовної та інтелектуальної творчості, особисті немайнові блага [19].

Автор фундаментальної монографії з теорії правовідносин Р.О. Халфіна стверджує, що форма правовідносини (норма права – *Авт.*) впливає на зміст суспільних відносин не тільки закріплюючи певні акти, вчинки, дії або бездіяльність в якості прав і обов'язків, а й обумовлюючи відповідність, логічний зв'язок всього комплексу актів поведінки, всієї лінії поведінки з встановленими правами та обов'язками [23, с.213]. У цій же роботі Р.О. Халфіна більш однозначно сказала – оскільки все що стосується особистих благ, послуг, прав, складає зміст правовідносини, тому сюди відноситься все сказане з приводу включення в об'єкти права поведінки або матеріального змісту відносин [23, с. 215].

Дійсно, юридичний зміст правовідносин встановлює юридичні права та обов'язки, які можуть бути реалізовані тільки за допомогою певної поведінки їх суб'єктів або через певні дії цих суб'єктів. Більше того, юридичні права і обов'язки найчастіше можуть вважатися реалізованими тільки в тому випадку, якщо було досягнуто конкретний результат. Або іншими словами, абстрактна модель правомірної поведінки суб'єктів правовідносин, обумовлена конкретними юридичними правами та обов'язками може вважатися реалізованою в конкретному випадку тільки тоді, коли буде досягнуто результат, який може бути сприйнятий як належний та відповідний заданій абстрактної моделі.

Незважаючи на недостатність певної стрункості в теоретичних положеннях різних послідовників плюралістичного підходу, слід зазначити, що розділяючи думку багатьох авторів будемо вважати, що саме ця теорія найбільш близька до реалій правового регулювання. Ґрунтуючись на плюралістичному підході, сформулюємо наступне визначення: *об'єкт правовідносин – це матеріальні та нематеріальні блага, що задовольняють потреби та інтереси, як суб'єктів даного правовідношення, що діють в рамках своїх юридичних прав та обов'язків, так і інших суб'єктів, та виступають у вигляді: речей, документів, продуктів духовної творчості, особистого нематеріального блага, послуг або робіт та їх результатів, результатів поведінки та дії.*

В якості основи для теоретичної характеристики об'єкта правових відносин в інформаційній сфері, як частині загальної теорії правовідносин, доцільно також обрати плюралістичний підхід.

Дотримуючись зазначеного підходу Д.В. Огородов пропонує вважати об'єктом правових відносин в інформаційній сфері або певну інформацію, або безпосередньо пов'язаний з інформацією результат поведінки учасника правовідносини (надання, одержання, нерозголошення інформації та ін.) Або іншими словами, правовідносини в інформаційній сфері їм запропоновано визначати як врегульовані нормами права суспільні відносини, що виникають з приводу інформації або юридично значимих результатів дій (бездіяльності) з інформацією (передача, отримання, нерозголошення тощо) [14].

На думку Д.А. Ловцова особливі об'єкти інформаційних правовідносин дозволяють виділити їх в особливий рід правовідносин [11]. До таких особливих об'єктів він відносить: інформаційно-правовий режим та пов'язану з ним інформаційною діяльністю в інформаційній сфері. Далі Д.А. Ловців наводить еkleктично складену класифікацію інформаційних правовідносин, що складається з чотирьох підкласів у сфері: засобів забезпечення інформаційної безпеки особистості, суспільства і держави; ЗМІ; засобів автоматизації і ЕОТ; засобів телематики. Навіть при поверхневому аналізі видно, що ця класифікація, віддаючи деяку данину питанням інформаційної інфраструктури, не охоплює певні пласти реальних правовідносин в інформаційній сфері: наприклад, правовідносин, пов'язаних із створенням, розповсюдженням (передачею) і зберіганням інформації.

У той же час слід звернути увагу на позицію Д.А. Ловцова щодо інформаційно-правового режиму. Дійсно, на перший погляд, здається, що наприклад, встановлення правового режиму обмеження доступу до конкретних видів інформації не охоплюється класифікацією об'єктів правовідносин, що запропонована С.С. Алексєєвим (різноманітні матеріальні і нематеріальні блага, здатні задовольняти потреби суб'єктів), і тому представляє собою щось особливе. Але якщо простежити діалектичний зв'язок встановлення правового режиму обмеження доступу до інформації, то виявиться, що це робиться в інтересах конкретних суб'єктів з метою уникнути певної шкоди від несанкціонованого використання такої інформації.

Недостатньо струнко і логічно визначають інформаційне правовідношення та його предмет М.А. Лапіна, А.Г. Ревін і В.І. Лапін. Відстоюючи начебто плюралістичний підхід, вони стверджують, що реалізація прав і обов'язків суб'єктів інформаційного правовідношення може бути пов'язана не тільки з їх поведінкою і діями (правомірними чи неправомірними), а і з речовими правами або продуктами творчої діяльності, а також з особистими нематеріальними благами, наприклад, при охороні честі і гідності громадян, захисті конфіденційної інформації тощо [10]. Але надалі непослідовно

заявляють, що об'єктом інформаційно-правових відносин є дії сторін (учасників правовідносин), а предметом правовідносин – інформація в різній формі та вигляді.

У рамках дослідження суб'єкта правовідносин у сфері засобів масової інформації Р.С. Свистовичем також була обрана плюралістична концепція об'єкта правовідносини [12]. Дотримуючись плюралістичного підходу В.М. Боєр і О.Г. Павельєва висловлюють досить дискусійну ідею про те, що в якості об'єкта інформаційних правовідносин інформація може виступати як [25]:

- товар у процесах її створення, зберігання та використання, передачі та розповсюдження;
- джерело для прийняття рішень;
- джерело отримання знань при освіті та вихованні в процесах здійснення конституційного права на освіту;
- засіб сповіщення суспільства про події та явища (через ЗМІ) у порядку здійснення конституційного права на інформацію;
- засіб звітності про діяльність юридичних і фізичних осіб (податкова звітність, бухгалтерська звітність, статистична звітність тощо);
- засіб реалізації прав і свобод особистості через надання відомостей про особу різним структурам (право на життя, право на житло, право на медичну освіту, право на виховання, право на працю тощо);
- засіб, за допомогою якого реалізуються певні цілі (отримання прибутку, залучення клієнтів тощо).

В інформаційній сфері до об'єкта правовідносини у відповідності з раніше сформульованим його визначенням доцільно віднести ті об'єкти правовідносини, з приводу яких вони виникають в процесі обороту інформації, тобто при створенні, поширенні, використанні, зберіганні та знищенні інформації, або в процесі забезпечення цього обороту, тобто в процесі функціонування елементів інформаційної інфраструктури. Тому для інформаційної сфери в якості об'єкта інформаційних правовідносин визначимо наступне.

1. Матеріальні блага – речі (інформаційні продукти, особисті папери і документи).

При цьому інформаційними продуктами можуть бути твори літератури, мистецтва, живопису, музики, книги, журнали, кіно-, відео- та фотоматеріали, аудіо твори, наукові відкриття, винаходи, раціоналізаторські пропозиції, результати інформаційних робіт і послуг, аналітичні звіти, звіти про проведені дослідження, у тому числі наукові, статистичні звіти тощо.

Слід зауважити, що визнання інформації (інформаційних продуктів) в якості речі, що відбулося в практичній діяльності де факто, вимагає і юридичного визнання шляхом зміни правової доктрини. Крім того, таке визнання також дозволяє уникнути такого штучного утворення як – “продукти духовної творчості”, як результату інтелектуальної праці. Це дозволить підійти до правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних з інформацією будь-якого виду з єдиних доктринальних позицій.

Під особистими паперами розуміються документи, фотографії, щоденники, інші записи, особисті архівні матеріали тощо фізичної особи.

Документи – в їх якості можуть виступати цінні папери, векселі, розписки, сертифікати (грошові), розрахункові чеки, ліцензії, паспорта, дипломи, атестати тощо.

Більш предметно до визначення дефініцій термінів “інформаційний продукт” і “документ” слід звернутись в рамках обговорення проблеми термінології інформаційного права.

2. Нематеріальні особисті блага – право на свободу слова, право на інформацію, право на захист персональних даних, авторське право, право інтелектуальної власності тощо.

3. Поведінка та дії суб'єктів правовідносин в інформаційній сфері, а також результати поведінки та дій.

З урахуванням вищесказаного дамо таке визначення дефініції: *об'єкт інформаційних правовідносин – це матеріальні та нематеріальні блага, що задовольняють потреби та інтереси, як суб'єктів даного правовідношення, що діють в рамках своїх юридичних прав та обов'язків, так і інших суб'єктів, та виступають у вигляді: інформаційних продуктів, особистих паперів, документів, особистого нематеріального блага, послуг і робіт, а також їх результатів, результатів поведінки та дії в процесі обороту інформації або забезпечення цього обороту.*

Висновки.

Теоретичні питання в окремій галузі права повинно досліджувати в контексті положень загальної теорії права, тому дослідження визначення суб'єкту правовідношень в інформаційному праві базувались на результатах відповідних досліджень правовідношень в загальній теорії права. Отримані результати проведеного дослідження є дуже важливими з огляду на подальше вивчення питань предмету та методу правового регулювання в інформаційній сфері.

Використана література

1. Алексеев С.С. Общая теория права : в 2-х т. – Т. 2 / С.С. Алексеев. – М. : “Юрид. лит.”, 1981. – 360 с. – Режим доступа : [//www.kursach.com/biblio/0010003/030.html](http://www.kursach.com/biblio/0010003/030.html)
2. Бондарев А.С. Два типа правоотношений в обществе : их единство и различия / А.С. Бондарев // Вестник Пермского университета. – 2011. – № 1. – С. 7-18. – (Серия “Юридические науки”).
3. Ермолаева Е.В. Объект правоотношения : историко-теоретическое исследование / Е.В. Ермолаева : автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. – Казань, 2004. – 25 с. – Режим доступа : [//www.dissertcat.com/content/obekt-pravootnosheniya-istoriko-teoreticheskoe-issledovanie](http://www.dissertcat.com/content/obekt-pravootnosheniya-istoriko-teoreticheskoe-issledovanie)
4. Иоффе О.С. Правоотношение по советскому гражданскому праву / О.С. Иоффе. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1949. – 143 с. – Режим доступа : [//www.law.edu.ru/script/cntSource.asp?cntID=100083361](http://www.law.edu.ru/script/cntSource.asp?cntID=100083361)
5. Кечекьян С.Ф. Правоотношения в социалистическом обществе / С.Ф. Кечекьян. – М. : Изд-во АН СССР, 1958. – Режим доступа : [//www.pravo.vuzlib.net/book_z622_page_23.html](http://www.pravo.vuzlib.net/book_z622_page_23.html)
6. Коваленко Л.П. Об'єкт інформаційних правовідносин / Л.П. Коваленко // Право і безпека. – 2012. – № 5. – С. 78-83.
7. Кодавбович В.А. Содержание правоотношений : права и обязанности или поведение сторон? / В.А. Кодавбович, В.А. Кучинский // Юридический журнал. – 2007. – № 2. – С. 47-51. – Режим доступа : [//www.media.miu.by/files/store/items/uj/10/urjournal_10_2007_10.pdf](http://www.media.miu.by/files/store/items/uj/10/urjournal_10_2007_10.pdf)
8. Копиленко О.П. Правознавство / О.П. Копиленко, Л.І. Мозговий. – К. : Професіонал ВД, 2007. – 400 с. – Режим доступа : [//www.pidruchniki.ws/15941024/pravo/pravovidnosini_pravo_mirna_povedinka_pravorogushennya](http://www.pidruchniki.ws/15941024/pravo/pravovidnosini_pravo_mirna_povedinka_pravorogushennya)
9. Кормич Б. А. Информационное право / Б.А. Кормич. – Х. : БУРУН и К., 2011. – 334 с.
10. Лапина М.А. Информационное право : учеб. пособие ; под ред. И.Ш. Киляханова / М.А. Лапина, А. Г. Ревин, В. И. Лапин. – М. : Закон и право, 2004. – 335 с.
11. Ловцов Д.А. Информационные правоотношения : особенности и продуктивная классификация / Д.А. Ловцов // Информационное право. – 2009. – № 1. – С. 3-6. – Режим доступа : [//www.recoveryfiles.ru/laws.php?ds=3089](http://www.recoveryfiles.ru/laws.php?ds=3089)

12. Общая теория права : курс лекцій ; под общей редакцией профессора В.К. Бабаева. – Нижний Новгород : 1993. – 488 с. – Режим доступа : [//www.kursach.com/biblio/0010004/1402.html](http://www.kursach.com/biblio/0010004/1402.html)

13. Общая теория права : учебник для юридических вузов / [Ю.А. Дмитриев, И.Ф. Казьмин, В.В. Лазарев и др.] ; под. общ. ред. А.С. Пиголкина. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 1998. – 384 с.

14. Огородов Д.В. Правовые отношения в информационной сфере : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.14 – Административное право; финансовое право; информационное право / Д.В. Огородов. – М., 2002. – 25 с. – Режим доступа : [//www.law.edu.ru/book/book.asp?bookID=117440](http://www.law.edu.ru/book/book.asp?bookID=117440)

15. Основы права : учебник / [З.Г. Крылова, Э.П. Гаврилов, В.И. Гуреев и др.] ; под ред. З.Г. Крыловой. – М. : Высш. шк., 2000. – 400 с. – Режим доступа : [//www.bibliotekar.ru/osnovy-prava-2/10.html](http://www.bibliotekar.ru/osnovy-prava-2/10.html)

16. Правознавство : підручник ; за ред. В.В. Копейчикова, А.М. Колодія. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 748 с.

17. Протасов В.Н. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства : вопросы и ответы / В.Н. Протасов. – М. : Новый Юрист, 1999. – 240 с. – Режим доступа : [//www.zipsites.ru/books/teor_gos_vop](http://www.zipsites.ru/books/teor_gos_vop)

18. Свистович Р.С. Правове регулювання інформаційних відносин у сфері масової інформації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Р.С. Свистович. – К. : Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України, 2011. – 24 с. – Режим доступа: [//www.mydisser.com/ua/catalog/view/6/352/9514.html](http://www.mydisser.com/ua/catalog/view/6/352/9514.html)

19. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник ; [пер. з рос.] / О.Ф. Скакун. – Харків : Консум, 2001. – 656 с. – Режим доступа : [//www.politics.ellib.org.ua/pages-1687.html](http://www.politics.ellib.org.ua/pages-1687.html)

20. Теория государства и права : курс лекций ; под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – [2-е изд., перераб. и доп.]. М. : Юристъ, 2001. – 776 с. – Режим доступа : [//www.alleng.ru/d/jur/jur052.html](http://www.alleng.ru/d/jur/jur052.html)

21. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник ; за ред. Зайчука О.В., Оніщенко Н.М. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 688 с. – Режим доступа : [//www.ebk.net.ua/Book/Law/zaychuk_tdp/part3/1805.html](http://www.ebk.net.ua/Book/Law/zaychuk_tdp/part3/1805.html)

22. Толстой Ю.К. К теории правоотношения / Ю.К. Толстой. – Ленинград : из-во Ленинградского ун-та, 1959. – 88 с. – Режим доступа : [//www.pravo.vuzlib.org/book_z694_page_16.html](http://www.pravo.vuzlib.org/book_z694_page_16.html)

23. Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении / Р.О. Халфина. – М. : Юридическая литература, 1974. – 340 с. – Режим доступа : [//www.pravoznavec.com.ua/books/3/101/17/#chapter](http://www.pravoznavec.com.ua/books/3/101/17/#chapter)

24. Юрицин А.Е. Объекты правоотношений : монистический и плюралистический подходы исследования проблемы / [Н.В. Бондарчук, А.Е. Юрицин, А.Б. Лавров] : материалы конф. [Кадровое обеспечение региональной экономики и управления : правовое поле, проблемы и перспективы] / Сибирская Ассоциация непрерывного образования, 2007. – Режим доступа : [//www.sano.ru/publik/Fev_konf/37.doc](http://www.sano.ru/publik/Fev_konf/37.doc)

25. Боер В.М. Информационное право : учеб.пособие. Ч. 1 / В.М. Боер, О.Г. Павельева. – СПб. : ГУАП, 2006. – 116 с.

~~~~~ \* \* \* ~~~~~